

Câmi'u'l-fünûn ('ulûm) ve *selvetü'l-mahzûn* adlı coğrafyaya dair eserin (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3834, 176 varak, nr. 3835, Reîsü'l-küttâb Mustafa Efendi, nr. 780; ayrıca bk. Brockelmann, GAL, II, 162; *Suppl.*, II, 161-162) ona aidiyeti, gerek İbn Hamdân'ın coğrafyayla ilgilendiğine dair bir bilgi bulunmaması, gerekse bazı çağdaş araştırmalarda (Rosen, s. 175; Krachkowsky, I, 389; Sarton, III, 804) eserin müellifinin 732'de (1332) hayatta bulunduğu kaydedilmesi sebebiyle oldukça şüpheli görünmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Zehabi, *el-İber*, III, 385; a.mlf., *Düvelü'l-İslâm*, Beyrut 1405/1985, s. 391; a.mlf., *el-Mu'tin fi tabakâti'l-muḥaddişin* (nşr. Hemmâm Abdurrahîm Saîd), Amman 1404/1984, s. 222; Safeđi, *el-Vâfi*, VI, 360; İbn Receb, *ez-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, Kahire 1372/1953, II, 331-332; İbn Tağrîberdî, *el-Menḥelü's-şâfi*, I, 290-291; Sü-yûtî, *Hüsnü'l-muḥâḍara*, I, 480; Keşfü'z-ẓunûn, I, 267, 565, 567, 908; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 428-429; V. Rosen, *Notices sommaires des manuscrits arabes du Musée Asiatique*, St. Pétersbourg 1881, s. 175-177; Brockelmann, GAL, II, 162; *Suppl.*, I, 691; II, 161-162; A. J. Arberry, *A Handlist of the Arabic Manuscripts in the Chester Beatty Library*, Dublin 1958, III, 20; I. Krachkowsky, *Târîḥu'l-'edebi'l-coğrafiyyi'l-'Arabî* (trc. Selâhaddin Osman Hâşim), Kahire 1963-65, I, 388-389; II, 502; Sarton, *Introduction*, III, 804-805; Hacı, *el-Fikrû's-sâmi*, II, 362; Abdullah b. Ali es-Sübe'î, *ed-Dürrü'l-münâḍḍad fi esmâ'i kütübi mezhebi'l-İmâm Ahmed* (nşr. Câsim ed-Devserî), Beyrut 1410/1990, s. 39.

KÂMİL YAŞAROĞLU

İBN HAMDÎS

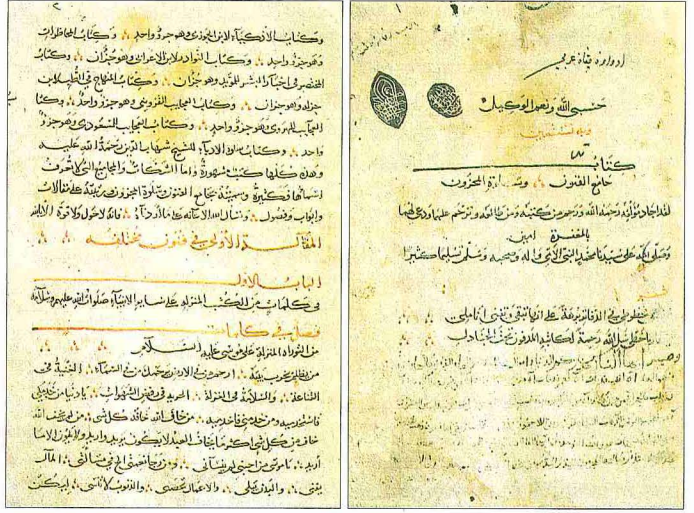
(ابن حمدیس)

Ebû Muhammed Abdülcebbar
b. Ebî Bekr b. Muhammed
b. Hamdis es-Sıkkî el-Ezdi
(ö. 527/1133)

Endülüslü şair.

447'de (1055) Sicilya'nın doğu sahilindeki Siraküse (Syracuse) şehrinde doğdu. Soyu, VII. yüzyılın sonlarında Afrika'ya hicret eden Yemenli Ezd kabilesine dayandığından Ezdi nisbesiyle de anılır. Ataları, Sicilya'nın fethinden sonra IX. yüzyılın başlarında buraya gelip yerleşmişti. XI. yüzyılın ortalarından itibaren Kuzey Afrika'da Benî Hilâl'in sebep olduğu karışıklıklar sırasında çok sayıda âlim, edip, tabip ve sanatkâr Sicilya'ya göç etmek zorunda kaldı. İbn Hamdis, Sicilya'nın ilim ve kültür açısından kalkınmasına katkıda bulunan bu âlimlerden dil, edebiyat, matematik, fıkıh ve felsefe tahsil etti. Genç yaşta şiir yazmaya başladı. Normanlar'ın Sicilya'yı istilâ etmeleri üzerine 471'de

İbn Hamdân'ın
Câmi'u'l-fünûn
ve *selvetü'l-mahzûn* adlı
eserinin
ilk iki sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Ayasofya,
nr. 3835)

(1078) Tunus'a gitti. Ertesi yıl Endülü's'e geçti. Sanatkârları himaye eden ve kendisi de şair olan İşbîliye (Sevilla) Emîri Mu'temid-Alellah'ın (İbn Abbâd) sarayına girmek istediye de bu arzusunu gerçekleştiremedi. Ancak bir süre sonra Mu'temid tarafından davet edildi. Sarayda geçirdiği on üç yıl boyunca Mu'temid ve ailesi için kasideler yazan İbn Hamdis hükümdarın esaret döneminde de ona olan bağlılığını sürdürdü. Murâbıtlar tarafından 484 (1091) yılında hâkimiyetine son verilen ve esir alınarak Mağrib'e götürülen Mu'temid'i hapse atıldığı Ağmat şehrinde sık sık ziyaret ederek şiirleriyle teselli etti. Bundan sonraki hayatını Ağmat, Mayurka (Majorka), Bicâye (Bougie) ve Mehdiye arasında dolaşarak geçiren İbn Hamdis, himayesi altında bulunduğu kişilere kasideler yazarak geçimini sağlamaya çalıştı. Hayatının sonlarına doğru gözlerini kaybeden İbn Hamdis Bicâye'de vefat etti. Mayurka'da öldüğü ve Endülüslü şair İbnü'l-Lebbâne'nin yanına gömüldüğü de rivayet edilmektedir.

Hayatının önemli bir bölümünü Endülü's'te geçirmesine rağmen İbn Hamdis vatani Sicilya'yı unutamamış, Sicilya için şiirler nazmetmiştir. "Sıkkılyât" olarak bilinen bu şiirlerin bir kısmını Sicilya'da henüz müslüman direnişinin devam ettiği sırada söylemiştir. Bu dönemdeki şiirlerinde hristiyan saldırılarına karşı müslümanların Sicilya'yı savunmasını ve meydana gelen savaşları coşkulu bir dille tasvir etmiştir. Halkın cesaretini ve başarılarını övmüş, mâneviyatlarını yüksek tutmaya çalışmıştır (*Divânü İbn Hamdis* [nşr. İhsan Abbas], şiir nr. 269, 270, 275). Bu şiirlerin son bölümleri vatan özlemine ayrılmıştır. Şair burada gurbet acısını tatlığını anlatır, halkına seslenerek vatanlarını korumalarını ve hayatlarını orada

sürdürmelerini tavsiye eder. Sıkkılyât'ı oluşturan ikinci grup şiirler Sicilya'nın düşüşünden sonra söylenmiştir. Bu şiirler şairin vatani için söylediği birer mersiye niteliğindedir (a.g.e., şiir nr. 157, 238). Şairin Sicilya dönemine ait diğer şiirlerinde ise daha çok aşk ve eğlence tasvirleri hâkimdir. Ancak vatanın düşman eline geçmesi onun eski neşesini kaybetmesine yol açmış, giderek ruhi hayatının ve sanat çizgisinin değişmesine sebep olmuştur. İbn Hamdis'in Endülü's dönemi şiirlerinde tabii güzelliklerin tasviri ön plana çıkar. İngiliz şarkiyatçısı Hamilton Gibb, tabiata karşı aşırı sevgisini yansıtan tasvirlerinden dolayı İbn Hamdis'i tabiat ve mitolojiden etkilenmiş romantik İngiliz şairi William Wordsworth'a (ö. 1850) benzeterek ondan Araplar'ın Wordsworth'u diye söz eder. İbn Hamdis'in divanının önemli bir bölümünü methiyeler oluşturur. İşbîliye Hükümdarı Mu'temid b. Abbâd ve Kuzey Afrika'da hüküm süren Zîrî, Hammâdi ve Horasânî hânedanları ile Benî Hamdûn'un ileri gelenleri için yazdığı methiye ve mersiye yanında aile fertleri ve bazı dostları için de birçok mersiye nazmeden şairin divanında bir tek hicviye dahi bulunmaması dikkat çekmektedir. İbn Hamdis'e göre şiir vezinli ve kafiyeleli söz olmanın ötesinde derin anlam, engin duygu ve hayal boyutlarıyla insanı büyüleyen bir niteliğe sahip olmalıdır. Akıcı bir üslûbu olan şair açık ve anlaşılır bir dil kullanmış, muğlak ifadelerden kaçınmıştır. Şiirlerinde zaman zaman Abbâsî şairlerinden Buhtûrî ve Mütenebbî'nin etkisi görülür. Bazı şiirlerinde "neka-het, tedavi, tıp, nabız, neşter" gibi kelimeler kullanması ve sağlık konusunda tavsiyelerde bulunmasından tıp ilmiyle de ilgilendiği anlaşılmaktadır (a.g.e., şiir nr. 32, 86, 169, 170).

İbn Hamdîs üzerine çalışan ilk şarkiyatçı Michele Amari şairin Sicilya hakkında söylediği 589 beyitten oluşan *eş-Şıkkılıyyât*'ı yayımlamış (Leipzig 1857), bu şiirler İtalyanca'ya da çevrilmiştir (Turin 1881-1882). Şairin divanı ilk olarak Amari'nin öğrencisi Celestino Schiaparelli tarafından neşredilmiştir (Roma 1897). Bu neşirde 6089 beyitten meydana gelen 360 şiir bulunmaktadır. İhsan Abbas divanı Vatikan nüshasını (nr. 447) esas alarak yeniden yayımlamış ve Schiaparelli'nin neşrinde yer almayan 200'den fazla beyit eklemiştir.

İbn Hamdîs'in birçok şiiri çeşitli Batı dillerine tercüme edilmiş (*El²* [İng.], III, 783), hayatı ve şiirleri hakkında müstakil çalışmalar yapılmıştır. Abdülmuğni el-Minşâvî ile Mustafa es-Sekkâ'nın *Tercemetü İbn Hamdîs eş-Şıkkılı*'si (Kahire 1347), Francesco Gabrieli'nin *İbn Hamdîs*'i (Mazara 1948), Zeynelâbidin es-Senûsî'nin *el-Vaṭaniyye fi'l-edebi'l-'Arabî ve Dîvânü İbn Hamdîs* ile (Tunus 1952) *Abdülcebbâr İbn Hamdîs* (Tunus 1983) adlı çalışmaları, Sa'd İsmâil Şelebî'nin *İbn Hamdîs eş-Şıkkılı*'siyle (Kahire, ts.) *İbn Hamdîs eş-Şıkkılı şâ'iren*'i (Kahire 1406/1986) ve Muhyiddin Harîf'in *İbn Hamdîs eş-Şıkkılı*'si (Tunus 1989) bunlar arasında sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü İbn Hamdîs (nşr. C. Schiaparelli), Roma 1897, neşreden giriş, VII-XIII; a.e. (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1960, neşreden giriş, s. 1-26; İbn Hallikân, *Vefeyât*, Kahire 1367/1948, II, 381-383; *Keşfü'z-zunûn*, I, 290; A. von Schack, *Poesien und Kunst der Araber in Spanien und Sicilien*, Berlin 1855; M. Amari, *Biblioteca arabo-sicula*, Leipzig 1857, s. 517-573; Abdülmuğni el-Minşâvî - Mustafa es-Sekkâ, *Tercemetü İbn Hamdîs eş-Şıkkılı*, Kahire 1347/1929, tür.yer.; H. Pérès, *La poésie andalouse en arabe classique au XIe siècle*, Paris 1937, s. 212, 289-290; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 474-475; A. R. Nykl, *Hispano-Arabic Poetry*, Baltimore 1946, s. 168-170; Zeynelâbidin es-Senûsî, *el-Vaṭaniyye fi'l-edebi'l-'Arabî ve Dîvânü İbn Hamdîs*, Tunus 1952, tür.yer.; a.mlf., *Abdülcebbâr İbn Hamdîs*, Tunus 1983, tür.yer.; Zirikî, *el-A'lâm*, IV, 47-48; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mû'ellifin*, V, 79; H. A. R. Gibb, *Arabic Literature: an Introduction*, Oxford 1963, s. 96-97; J. Vernet, *Literature Arabe*, Barcelone 1968, s. 120; T. J. Monroe, *Hispano-Arabic Poetry*, California 1974, s. 26, 205-212; İhsan Abbas, *el-'Arab fi Şıkkılıyye*, Beyrut 1985, s. 235-262; Sa'd İsmâil Şelebî, *İbn Hamdîs eş-Şıkkılı*, Kahire, ts., tür.yer.; a.mlf., *İbn Hamdîs eş-Şıkkılı şâ'iren*, Kahire 1406/1986, tür.yer.; Abdürrahîm el-Berkûkî, "İbn Hamdîs", *el-Beyân*, I (1911), s. 124, 599; H. Tâhâ er-Râvî, "İbn Hamdîs eş-Şıkkılı", *MMLADm*, XXXVII/3 (1382/1962), s. 407-413; U. Rizzitano, "Ma'a İbn Hamdîs eş-Şıkkılı", *el-Fikr*, VII/6 (1962), s. 563-570; a.mlf., "İbn Hamdîs", *El²* (İng.), III, 782-783; Abdülemîr Selîm, "İbn Hamdîs", *DMBİ*, III, 345-347.

M. FARUK TOPRAK

İBN HAMDÛN

(ابن حمدون)

Ebû'l-Meâlî Bahâüddin Kâfî'l-küfât
Muhammed b. el-Hasen b. Muhammed
b. Ali b. Hamdûn el-Bağdâdî
(ö. 562/1167)

et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye adlı
eseriyle tanınan edip,
şair ve tarihçi.

Receb 495'te (Mayıs 1102) Bağdat'ta doğdu ve burada yetişti. Yâkût, ailesinin Seyfûddeve b. Hamdân b. Hamdûn'un soyundan geldiğini ve Benî Tağlib'e mensup olduğunu söyler (*Mu'cemü'l-üdebâ*, IX, 185). Birçok edip ve yönetici yetiştiren ailenin tanınmış simaları arasında İbn Hamdûn'un babası filozof ve şeyhülkütâb Ebû Sa'd Hasan b. Muhammed b. Ali b. Hamdûn, kardeşleri Ebû'n-Nasr Gar-sûddeve Muhammed ve Ebû'l-Muzaffer ile oğlu Ebû Sa'd Tâceddin Hasan anılabilir. İbn Hamdûn, Ebû'l-Kâsim İsmâil b. Fazl el-Cürcânî ve diğer bazı âlimlerden hadis dinledi. Önce Abbâsî Halifesi Muktefi - Liemrillâh'ın zamanında (1136-1160) sâhibü dîvânı arz olarak görev yaptı, nemi olduğu Müstencid - Billâh devrinde de (1160-1170) sâhibü dîvânî'z-zimâm olarak hizmet etti. Bu görevi sırasında halife tarafından kendisine "Kâfî'l-küfât" lakabı verildi ve *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye* adlı eserini yazdı. Fakat Halife Müstencid bu kitapta yer alan bazı hikâyelerden haberdar olunca içinde kendisini aşağılayıcı nitelikte bir şeyler olacağı vehmine kapıldı ve İbn Hamdûn'u görevinden azlederek hapsedirdi. 11 Zilkade 562'de (29 Ağustos 1167) hapisanede ölen İbn Hamdûn, Bağdat'ta Mekâbir-i Kureys'te (bugünkü Kâzımeyn) İmam Muhammed el-Cevâd ve İmam Mûsâ el-Kâzım'ın kabirleri yanına gömüldü (İbn Hallikân, IV, 382).

İbn Hamdûn'un bilinen tek eseri *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye* adını taşımaktadır. İbn Hallikân, *et-Tezkire fi's-siyâse ve'l-âdâbî'l-melikiyye*, *Havâdisü's-sinîn* olarak da anılan eseri "tarih, edebiyat, fıkra ve şiir ihtiva eden en güzel kitap" olarak tanıtır ve daha sonraki müelliflerin böyle bir eser yazamadıklarını söyler. Genellikle filoloji ve tarihe dair bir antoloji niteliğinde olan eser yine İbn Hallikân'ın ifadesine göre halk arasında da şöhret kazanmıştır (*a.g.e.*, IV, 380). *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*'de dinî öğütler, meliklerin ve vezirlerin takip edecekleri siyaset, ahlâk, fıkralar, meliklere, reislere, çocuk ve kadınlara mersiye ve

tâziyeler, hicivler, tasvirler, gazeller ve hutbelerden çeşitli örnekler, atasözleri, Araplar'a ait haberler ve âdetler, fal, kehanet, şiir sanatları, şairlerin ve yazarların, ahmakların ve cahillerin fıkraları gibi konulara yer verilmiştir. Elli bab üzerine düzenlenen ve on iki cilt olduğu belirtilen eserin (Kütübî, III, 323; Safedî, II, 357) yazma nüshaları çeşitli kütüphanelerde (İbn Hamdûn, neşreden giriş, I, 14-17; Brockelmann, *GAL*, I, 333; *Suppl.*, I, 493) dağınık şekilde bulunmaktadırlar. Eserin ikinci babı *es-Siyâse ve'l-âdâbî'l-melikiyye* başlığıyla özet halinde müstakil olarak neşredilmiş (Kahire 1345), şarapla ilgili 44. babı Hilâl Nâcî tarafından yayımlanmıştır (*el-Mevrid*, V/4 [Bağdat 1976], s. 123-168). Önce I ve II. ciltlerini tahkik ederek yayımlayan İhsan Abbas (I-II, Beyrut 1983-1984), daha sonra Bekir Abbas ile birlikte eseri son cildi fihrist olmak üzere on cilt halinde neşretmiştir (Beyrut 1996). *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*'nin bu neşrinde 49 ve 50. bölümler bulunmamaktadır. Hz. Âdem'den 553 (1158) yılına kadar gelen tarihin bir özeti olan 49. bölümün 447-553 (1055-1158) yılları arasındaki kısmı doğrudan doğruya Irak ve Horasan'daki Selçuklu devri Türk tarihini ve bilhassa Abbâsî-Selçuklu münasebetlerini ilgilendirmektedir. İsmet Kayaoğlu hazırladığı doktora tezinde bu kısmı tahkik etmiştir (*Kitâb al-Tadhkira d'Ibn Hamdûn, édition critique du tome XII: La partie d'histoire 447-553 H./1055-1158*, Paris 1970). Bu bölümün yazma nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde mevcuttur (III. Ahmed, nr. 2948). Aynı yerde (nr. 2981) bu cildin *Havâdisü's-sinîn* adıyla kayıtlı eksik bir nüshası daha bulunmaktadır (Karatay, III, 344-345). Dua kısmını ihtiva eden 50. bab ise henüz yayımlanmamıştır. Muhammed Nasr Mühennâ, eserin *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye* başlıklı ikinci babını özet halinde neşretmiştir (*Annales islamologiques*, sy. 21 [Kahire 1985], s. 3-15). Eseri ayrıca İbn Manzûr *Muhtaşarü't-Tezkireti'l-Hamdûniyye* (veya *el-Müntehab ve'l-muhtâr mine'n-nevâdir ve'l-aḥbâr*, nşr. Abdürrâzık Hüseyin, ts., bs. yeri yok) ve Mahmûd b. Yahyâ b. Sâlim b. Receb eş-Şeybânî de *Müntehabü'l-fünûn min Tezkireti İbn Hamdûn* adıyla ihtisar etmiştir (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1649). İbn Hamdûn'un şiirlerinin bir kısmı İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-a'yan*'ında ve İmâdüddin el-İsfahânî'nin *Harîdetü'l-kaşr* adlı eserinde yer almaktadır (bk. bibl.).